OBSERVATIONES CRITICAE

IN

CICERONIS EPISTOLAS

AD FAMILIARES.

Quicumque omni ope nititur cognoscere Latinitatem veram, exquisitam et excultam, simulque id agit, ut rem Romanam publicam et privatam totam et penitus perspiciat, is meo quidem iudicio debet incipere a Ciceronis epistolis, opere nobilissimo et, si quod aliud, magno oratore dignissimo. Neque mihi alia causa fuisse videtur, cur a principibus inter literarum Latinarum peritos, tum remotioris, tum recentioris aetatis tractatae sint tam studiose quam diligenter.

Qui enim ex iis perceperit, qualis sit sermo Latinus venustus, castus, simplex et nativus, ei patet aditus optimus ad Ciceronianae eloquentiae documenta, et facilis transitus est ad cetera scripta bene intelligenda; is epistolas sibi normam proponens cum fructu versabitur in Cicerone interpretando et emendando, et in abiiciendo sordes Ciceronis nomine venditatas eoque nomine plane indignas. Haec scientia, etsi per se satis est optabilis, non unicus fructus est, qui inde redit. Si enim inde nobis comparaverimus notitiam institutorum legumque Romanarum, si attenderimus ad civium vitam et societatem, morum conditionem, et statum humanitatis, studiorum, artium et scientiarum, denique ad ingenium populi, idque non solum maximis et reip. difficillimis temporibus, sed etiam in viris summis et civitati administrandae

prorsus deditis, tum non multum nobis deësse videtur, quominus ex rep. adulta, tam praeclare a Cicerone descripta, iure coniiciamus, qualis fuerit antiquae et crescentis conditio; tum rerum forensium et domesticarum natura, totiusque reip. administratione eiusque rationibus et causis absconditis per tempora gravissima bene cognitis, haud difficulter multa, quae alioquin latuissent, in *tota* historia Romana nobis revelabimus atque illustrabimus. Ad hanc utilitatem, quam nemo, cuiusvis sit generis et ordinis, umquam aspernatus est, peculiaris accedit iucunditas, quoniam ex solis epistolis, praesertim ex epistolis ad Atticum, apparere potest, quid de Ciceronis humanitate, arte oratoria et politica sit statuendum. Nam in epistolis suis, quas in lucem prodituras numquam suspicari potuit, plerumque animi affectus, cogitationes et consilia Attico suo abunde patefecit et ceteros amicos non celavit.

Hae res iam olim ludi magistros movisse videntur, ut non inviti ex iis epistolis discipulos linguam Latinam docerent, et postea hodieque effecerunt, ut nobilissimi philologi, summa *ἀγχινοίᾳ* et *εὐστοχίᾳ* praediti, epistolas tererent terantque et abluant immunditiem multifariam. Sed tamen, licet strenue in iis purgandis elaborarint, vehementer etiamnunc textus laborat, hiat, aures offendit, vulnera omne genus habet. Huic laboranti pro parte subvenire decrevi, et indicabo quae plus semel suspecta iudicabam. Videamus de singulis.

Initium ducam ex Lib. I. ep. 9. § 21. »Quamobrem, ut paulo ante posui, si essent omnia mihi solutissima in republica, non alius essem, *atque nunc sum.*"

Quotiescunque haec verba relego, toties vocc. *atque nunc sum* mihi sunt offensioni. Verba, quae spectat Cicero, haec sunt: »De quo sic velim statuas, *me haec eadem sensurum fuisse*, si mihi integra omnia atque libera fuissent." Videmus eandem sententiam his verbis contineri, sed deësse *alterum membrum* comparationis; quod fortasse in hac sententia paulo minus improbaremus, quam in illa improbandum est.

Sufficiebat videlicet Romanis *alius sum*, nec solebant addere aliquid, quod debilitaret sententiam. *Alius sum* nihil aliud significat, quam contrarium eius, quod dicit Cicero in Planc.

c. 38. § 93. »*idem sum, qui fui semper.* Testis esto ipse Cicero in ep. ad fam. VI. ep. 12. »Itaque homines *alii* facti sunt.” et Plautus Trin. I. 2. 123.

Pro di immortales, verbis paucis quam cito
alium fecisti me! alius ad te veneram.

Eadem loquendi ratio etiam Graecis videtur fuisse in usu. Scribit festivus Theophrastus I. *π. εἰρ. καὶ λέγειν ἑαυτὸν ἕτερον γεγονέναι*, et sic alibi. Quis autem aequo animo ferat, quod nunc legitur in Demosth. Phorm. pag. 911. (Reisk.) *ἕτερος ἤδη ἦν καὶ οὐχ ὁ αὐτός?* Sanior exibit sententia, si in vocc. *καὶ οὐχ ὁ αὐτός*, agnoveris librarii manum. Nam quemadmodum apud Romanos se res habet, sic est etiam apud Graecos. Dicebant illi aut *ἕτερός εἰμι* aut *οὐκέθ' αὐτός εἰμι*, cui opponitur *αὐτός εἰμι*. Conferatur de hac locutione egregia Valckenaerii adnotatio ad Eur. Phoen. vs. 927.

Legitur in Lib. II. ep. 7. »Non scribo hoc temere; cui scribam, video; novi animum, novi consilium, non vereor, ne quid *timide*, ne quid stulte facias, si ea defendes, quae ipse recta esse senties.” Quicumque cognoverit, quale Curionis tribuni pl. (cui haec epistola scripta est) fuerit ingenium, sentiet non necesse fuisse, ut Cicero vereretur ne Curio faceret *timide*, et ideo non perspiciet, cur de timiditate mentio iniiciatur. In superioribus Cicero ipse scribit, »neminem esse, qui eum possit superare sapientia,” et addit continuo, quae laudavi. Quis mihi non statim dabit pro *timide* legendum esse *temere?*

Nam prior pars sententiae fundamentum est posterioris, qua Cicero probat suum de Curione iudicium, eum *prae sapientia* nihil *temere* neque stulte esse facturum. Sic etiam invenimus Lib. IX. ep. 16. § 5. »Reliquum est, ne quid *stulte*, ne quid *temere* dicam aut *faciam* contra potentes; id quoque puto esse *sapientis.* Idem coniungit sic »stulte et incaute” ad Att. VII. ep. 10.

In eodem libro ep. 13. ext. »Mihi, inquit, erat in animo, quoniam iurisdictionem confeceram, civitates locupletaram, publicanis etiam superioris lustri reliqua sine sociorum ulla querela conservaram, privatis, *summis*, *infimis* fueram iucundus, proficisci in Ciliciam Nonis Maiis.” In tali sententia non

solet Cicero scribere, *summi*, *infimi*, sed *summi*, MEDII, *infimi*, c. Quaest. Tusc. I. § 64; ad Her. III. c. 18. § 30, de Rep. II. § 69; Phil. I. c. 15. § 37, XIII. § 45. Fam. V. ep. 8. extr. Rescribendum est igitur »summis, mediis, infimis." Vox *mediis* per compendium scripta aut *mis* aut *meis* absorpta est vocabulo *summis*. Pari modo olim fuit peccatum in ep. 1. Lib. X. in ipso limine: »Et afui proficiscens in Graeciam; et posteaquam de *meo* cursu reip. sum voce revocatus cet. Collato de Off. Lib. III. c. 21. in dubium vocari non posse videtur, quod egregii Critici restituerunt, nempe *medio*. Multa verba sic in codicibus compendiose scribi notum est; scribitur v. c. BO per BONA, DO pro DONA, CA, pro CAUSA, DIM pro DIMIDIUM, MA pro MATERIA. Haec autem consuetudo ansam dedit erroribus non paucis; ubi *reges* sunt, subito apparent *remiges;* ubi *per*, in locum subit *pater*; et sic alia.

Et tamen omnia illa nondum ex editionibus sublata sunt, etsi erant patefacta. Legi praeclaram Pithoei emendationem in Cic. pro C. Rab. § 25, quae nititur eadem consuetudine: »nec tuas unquam *rationes* ad eos scopulos appulisses, ad quos Sex. Titii afflictam navem, et in quibus C. Deciani naufragium fortunarum videres." Bene vidit Pithoeus pro *rationes* unice verum esse *rates*, quod tamen nondum receperunt editores.

Neque intacta evasit, meo quidem iudicio, ep. 17 § 2: De rationibus referendis non erat incommodum te nullas referre, quam tibi scribis a Bibulo fieri potestatem: sed id vix mihi videris per legem Iuliam facere posse, *quam Bibulus certa quadam ratione non servat, tibi magno opere servandam esse censeo.*

In his verbis oppositio per asyndeton non satis significatur; concinnitati consulamus legendo: »quam, *quamquam* Bibulus certa quadam ratione non servat, tibi magno opere servandam esse censeo.

Nec minus necessarium duco pronomen inserere in § 6. »Permulti enim ad me detulerunt, cum magnus Antiochiae metus esset, et magna spes in me atque meo exercitu, solitum dicere, quidvis se perpeti malle, quam videri eguisse

auxilio meo." Omitti enim non potest subiectum infinitivi, nempe *eum;* quod excidit ante *cum*.

Iuvat indicare aliud vitium in Lib. III. ep. 8. § 3. Non enim eram tam desipiens, ut privatae rei causa legari putarem, qui — — non in privato, sed in publico orbis terrae consilio, id est in senatu, ut gratias agerent, nitebantur." Spuria sunt verba *id est in Senatu;* contra recte legitur Phil. IV. § 14. »Senatum, id est, orbis terrae consilium delere gestis."

Modo non multum diverso peccatum est in Lib. V. ep. 21. § 5. »Tu, si me diligis, fruere isto otio tibique persuade praeter culpam *et peccatum*, QUA semper caruisti et carebis, homini accidere nihil posse, quod sit horribile et pertimescendum." Quamquam non sum nescius Tullianae illius abundantiae, qua verba duo synonyma coniungit, etsi alterutrum sufficiat, tamen nullus dubito, quin hoc loco verba *ac peccatum* orta sint ex perverso interpretandi studio. Pronomen relativum *qua*, quod pertinet ad *culpam*, satis superque demonstrat, quid antiquitus fuerit scriptum, sed placuit editoribus retinere corrupta. Quid exemplis opus est, ubi rerum testimonia adsunt? Eadem sententia, licet saepius a Cicerone decantata, ubique importuno isto *peccatum* facile caret. Videas e. g. Lib. VI. ep. 1. § 4, ep. 4. § 2; IX. ep. 16. § 5.

Usum Ciceronianum pessumdat locus in Lib. VI. ep. 2. § 3: »Profecto etiam sine meis litteris intelliges — — —, omnia, si interierint, quum superstitem te esse reipublicae, ne, si liceat quidem, velis, ferendam esse fortunam, *quae absit a culpa*."

Nullo exemplo probari potest, quod editores Ciceronem faciunt scribentem. Quid enim? Nihil rationi magis est consentaneum quam omnes triplici modo in miseriis versari; sumus infelices aut *fortuna* aut *culpa*, aut possunt simul coniuncta esse et *fortuna* et *culpa*. Si *fortuna* tantum sumus infelices, ferenda est, quoniam *culpa* abest. Hoc est, quod Cicero monet, et constanter et perspicue sic exprimit, ut aut dicat *hominem abesse a culpa* aut *culpam a fortuna*. Locutio prior nititur analogia certa; dicitur *absum a vitiis*, *a scelere*, *a cupiditate*, *a reprehensione*, et igitur rectum est etiam *ab-*

sum a culpa. Sed nusquam in Cicerone hanc locutionem inveni, nisi de *personis*, non item de *rebus*.

Scribendum est igitur aut *quum absis a culpa* aut *a qua absit culpa*. De *eodem* loco communi conferri possunt. Lib. VI. ep. 3 § 4, ep. 4 § 2; VII. ep. 3 § 4; X. ep. 23 § 1; XII. ep. 22 § 2, ep. 23 § 4, ep. 28; de Inv. II. c. 33 § 101; Rosc. Amer. c. 20 § 55.

Violatur certa Grammaticae lex in Lib. IV. ep. 7 § 1. »Etsi eo te adhuc consilio usum intelligo, ut id reprehendere non audeam, non quin ab eo ipse dissentiam, sed quod ea te sapientia esse *iudicem*, ut meum consilium non anteponam tuo." In his vitio non vacat *iudicem*, nam coniunctivus non est huius loci. In tali constructione apud probatos scriptores semper occurrit Indicativus modus. Minime dubitanter corrigo *iudico*, quod est aeque necessarium atque coniunctivus post *quum*, si est coniunctio causalis.

Neque vereor, ne incurram in reprehensionem, si sustulero turpe additamentum in Lib. VII. ep. 3 § 3: »Discessi ab eo bello, in quo aut in acie cadendum fuit — — — — aut consciscenda mors *voluntaria*." Quivis admonitus fatebitur voc. *voluntaria* abundare, quia semper hac in re dicebant Romani *consciscere mortem*, cf. statim § 4. Cic. Verr. III, 56 § 129; Cluent. 61 § 171; de Off. I. c. 31. § 112; Tusc. I. c. 38 § 83; Caes. B. G. I. c. 4. Livius IX. c. 26 et XXXIX. c. 19.

In eiusdem libri ep. 28 § 3 vocabulum excidit: »Sed mehercule et tum rempub. lugebam, quae non solum suis erga me, sed etiam meis erga se beneficiis erat mihi carior." Quemadmodum vocc. *suis erga me* in Codicibus exciderant, sic et altera vox periit, videlicet *vita* ante *carior*. Sic legimus X. ep. 12 ext. »Id tum reipublicae, quae mihi *vita* mea est *carior*, tum nostrae necessitudini debere me iudicio." Conf. praeterea ad Fam. XI. ep. 5 extr. ad Att. XVI. ep. 15. Phil. V. § 18 et XIII. c. 4 § 7. Quam facile dormitantes librarii vocabula omiserint, ex alio exemplo perspicuum fieri potest Lib. VIII. ep. 3 § 3." Illud nunc a te peto, si eris (ut spero) otiosus, aliquid ad nos, ut intelligamus nos tibi curae esse, *σύνταγμα* conscribas. Quî tibi istud, inquis, in mentem venit, homini non inepto? Aliquid ex tam multis tuis

monumentis exstare, quod nostrae amicitiae memoriam posteris quoque prodat."

Ernestus putavit excidisse *cupio:* quod quamquam non improbo, nullo negotio reponere licet *opto*, quod semel scriptum aut lectum *apto* facile praeteritum est.

Legitur in ep. 16 init. »Exanimatus literis tuis, quibus te nihil nisi triste cogitare ostendisti, neque id, quid esset, perscripsisti, neque non tamen, quale esset, quod cogitares, *aperuisti*, has ad te ilico literas scripsi." Non flagitat sententia *aperiendi* verbum, sed *apparendi.* Legere malim *apparuit*, ut in ep. 1 § 3. »Neque tantum valere ingenio, ut non *appareat*, quid *cupiat.*"

Plura menda deprehendisse mihi videor in libro decimo, qui prae ceteris mendis scatet. Locus est in ep. 4 § 4, qui vere dici potest criticorum crux. Scribit Plancus ad Ciceronem. »Non est ignotus mihi sensus tuus; neque, si facultas optabilis mihi quidem tui praesentis esset, umquam a tuis consiliis discreparem; nec nunc committam, ut ullum meum factum iure reprehendere possis. *Sum in exspectatione omnium rerum*, quid in Gallia citeriore, quid in Urbe mense Ianuario geratur, *ut sciam.*" In magno numero Criticorum ne unus quidem fuit, qui conaretur explicare haec verba, etiamsi nullo modo neque cum *superioribus* neque cum *sequentibus* cohaerent. Quod si factum esset, post sanam explicationem emendatio potuisset esse facilior. Multi eiecerunt *ut sciam*: quo facto sententia pro parte liberata est panno in hac quidem periodo plane inutili. Remanent tamen duae difficultates; nam sententiae nexui non satis mederi potuerunt. Quo etiam accedit, ut Latinum non sit. »*sum in exspectatione rei*" pro *res est in exspectatione.* Alii legendum proposuerunt *cura, ut sciam*, aut *fac*, *ut sciam:* quae coniectura tum sermonis Latini elegantiae repugnat; tum plurimum abest, ut nexus sit restitutus et Latinitas sanata. A loco intricato manum abstinere nolumus et dicemus, quomodo difficultas tolli possit.

Si aliquantulum intelligo, *cur* et *quid* Plancus scripserit, *tota* epistola in hunc finem est composita, ut declararet Ciceroni suas hortationes, de quibus agitur in ep. tertia, sibi non solum semper cordi fuisse sed etiam nunc esse et per-

petuo fore curae. Incitaverat enim orator Plancum, ut patriae opitularetur, valediceret partibus Caesarianis, redivivis in Antonianis, et sic, non partibus favendo, in his reip. difficillimis temporibus *veram* dignitatem et gloriam sibi acquireret.

Nulla sententia in tota epistola legitur, quin huc pertineat. Respondet Plancus numquam fore, ut a Cicerone praesente dissentiret, neque nunc eo absente se commissurum, ut ullum factum suum iure reprehendere posset. Sibi tamen *nota* esse debere, quae Antonius Brutusque in Gallia Cisalpina agerent, quid Senatus in Urbe mense Ianuario decreverit: se in his rebus Senatus auctoritatem secuturum, et interea angi cura, ne Galliam in officio posset retinere. Quod si sibi successum esset, tum sine dubio se satisfacturum et Ciceroni et omnibus bonis. Dubium certe non est, quin Plancus respexerit Antonii, Bruti et Senatus actiones, ut et fecit Brutus (ad Fam. XI. ep. 20 § 2). Hinc sequitur, ut locum sic constituamus:

»*Solum* in exspectatione omnium rerum, quid in Gallia citeriore, quid in Urbe mense Ianuario geratur, *fac ut sciam.* Interim »et quae sequuntur. Eadem ferme constructio occurrit Lib. I. ep. 9 § 17, ubi Cicero scribit: »Neque vero ego mihi postea quidquam assumpsi, neque hodie assumo, quod quemquam malevolentissimum *iure possit* offendere: *tantum* enitor, ut neque amicis neque etiam alienioribus opera, consilio, labore desim."

In Epistola VI. § 3; »complures in perturbatione reipublicae consules dicti, quorum nemo consularis habitus, nisi qui animo exstitit in rempublicam consulari." Erratum est in verbo *consules*: nam in tali oppositione verborum *dicere* et *habere* idem semper praedicati nomen quod vocatur, adiicitur. Debent igitur loco laudato sibi invicem respondere *complures* CONSULARES *dicti* et *nemo* CONSULARIS *habitus* eodem modo, quo est in Ep. ad frat. I. ep. 1. c. 10 § 31 »parentem Asiae et *dici* et *haberi* velis." Sed, quod diximus, etiam magis stabiliet Phil. VII. § 5, quoniam dictum est eodem ferme tempore. Scribit Cicero »Et quidem *dicuntur*, vel potius se ipsi *dicunt* CONSULARES, quo nomine dignus est *nemo*, *nisi qui tanti*

honoris nomen potest sustinere." coll. Phil. I. § 14; ad Att. I. ep. 15 § 1. Tusc. Disp. V. § 7 et 8. Nep. Milt. c. 8 § 3. Ex loco orationis Philippicae in promptu est Ciceronem scripsisse *consulares*, non *consules.*

Excipiat hunc locum ep. 8 § 1. »Non enim *praeteritam culpam* videri volo redemisse." Si iudicatum erit meridie non lucere, poterit, opinor, dici *culpa praeteritur* pro *culpa committitur* vel potius *aliquid committitur culpa*, ut est in Lib. IV. ep. 1 et XIV. ep. 1 § 1. Indubitate dicitur »officium *praeteritur culpa*, ut habemus in ep. 4, sed *culpam praeteriri* sic dici nequit. Alterum argumentum ad probandam falsam lectionem etiam peti potest ex usu quotidiano, qui in epistolis, quas *verbis quotidianis texere* solebant Romani, Cicerone teste, minime est negligendus. In vita communi *culpam redimere* idem valebat, quod solemnis formula *praeterita mutare;* quod se procul habuisse testatur Plancus. Cf. et Caes. B. G. I. c. 20. Satis diu interpretamentum locum obtinuit in § 4: Muniendi vero nosmet ipsi fuimus aucto exercitu auxiliisque multiplicatis; ut, quum praeferremus sensus *aperte*, tum etiam invitis quibusdam, sciri, quid defensuri essemus, non esset periculosum. Coll. Cic. pro R. A. 31 § 87 *Praefers avaritiam*, ut alibi dicitur nude »*prae te fers*," delendum est *aperte.*

Eiusdem generis est, quod legitur in ep. 10 § 1: Is enim mihi videri solet honos, qui non propter spem futuri beneficii, sed propter magna merita claris viris defertur *et datur.*" Verbum *deferre* habere vim multo efficaciorem verbo *dare* et idcirco hoc post illud *languere*, bene tenebit, qui Ciceronem attente legerit. Cf. v. c. pro Flacco § 1 et Brut. c. 81 § 281. Explicandi causa multa olim verba sunt addita, quae, quia sententiae vim extenuant, nunc interpolatorem produnt. Modo non dispari habemus in Phil. XIII. c. 10 § 22. T. Plancus, ceteri pares, qui id pugnant, *id agunt*, ut contra remp. restituti esse videantur. Propter locos sat multos expellatur *id agunt* cf. e. g. pro R. A. c. 3 § 8 et Mur. § 47.

Sequitur ep. 11 § 1: »Non mediocris adhibenda mihi est cura, ut reip. me civem dignum tuis laudibus praestem; in amicitia *tua* memorem atque gratum." Totus locus clamat restituendum esse TUI MEMOREM cf. ep. XIII. ep. 87. »Quem

quidem multo etiam pluris postea, quam decessi, facere coepi, quod multis rebus expertus sum *gratum hominem meique memorem.*" Multo peius lapsum videmus librarium in § 3: Quod reliquum est, tuum munus tuere, et me, *si quem esse voluisti*, eum exitu rebusque cognoscis, defende ac suscipe.

Post *quem* desideratur una tantum vocula, nempe *me* cl. ad fam. I. ep. 7 init., ep. 9 § 18; III. ep. 9; V. ep. 8 § 5, ad Att. VII. ep. 8 § 1; in Pis. § 76.

In sequenti epistola § 3 legimus: »Recitatis literis, oblata religio Cornuto est *pullariorum admonitu* non satis diligenter eum auspiciis operam dedisse." Pullarii, credo, non *admonebant*, sed *monebant.* cf. Cic. de Div. 41 § 87, Liv. VIII. c. 30 Ovid. Met. XIII. vs. 723.

Devenimus ad locum haud facilem ad explicandum (ep. 12 § 5). »Perge igitur; ut agis, nomenque tuum commenda immortalitati, atque haec omnia, quae habent speciem gloriae, *collecta inanissimis splendoris insignibus*, brevia, fugacia, caduca esse existima." Coniecit Lambinus *collectam ex inanissimis*, sentiens, ut videtur, non bene explicari posse, quid hoc loco sit *colligere haec omnia inanissima splendoris insignibus.* Sed vereor, ne eiusdem emendatio, si fieri potest, etiam magis sententiam obscuret. Etenim quomodo species gloriae colligi potest ex insignibus *splendoris inanissimis?* Neque hoc Cicero his verbis spectavit, sed, ni fallor, hoc voluit, ut Plancus contemneret *vanam* gloriam peteretque perennem et solidam, quae nititur virtute et praestantia, neque est acquisita artibus et gratia hominum. Sic demum recte praecedunt »nomen tuum commenda immortalitati" et ordine sequuntur statim »verum decus in virtute positum."

Pro *inanissimis* suspicor Ciceronem scripsisse *vanissimis;* tum scribendum est *collectam e vanissimis splendoris insignibus* aut, quod equidem praefero, *contenta vanissimis splendoris insignibus* »i. e. haec omnia, quae una cum *vanis splendoris insignibus* stant caduntque, iisque amissis, similiter evanescunt, contemne, brevia, fugacia, caduca esse existima.

Notissimam corruptelam deprehendimus in ep. 15 § 4. »Si nos mediocris modo *fortuna Reipublicae* adiuverit, et audaciae perditorum et nostrae sollicitudinis hic finem reperiemus." Sae-

pius confunduntur PR., P. R. et R. P.; hic scribendum *fortuna P. R.* i. e. *populi Romani.*

In epistola 17 § 3. »Studium mihi suum L. Gellius de tribus fratribus se Gaviano probavit." Verba; quae nunc nihili sunt, leni mutatione probabilem reddent sententiam. Legendum »de tribus fratribus S. A. G. Avianis i. e. Sexto, Aulo, Gaio Avianis. Pariter mentio fit in Lib. IX. ep. 21 § 3 de tribus aliis fratribus; scribit Cicero:" Tres illi fratres fuerant, C. Cn. M. Carbones. Turbata est sententia in ep. 21 § 3. »At Laterensis, vir sanctissimus, suo chirographo mittit mihi literas, in eisque desperans de se, de exercitu, de Lepidi fide, querensque se destitutum, *in quibus* aperte denuntiat, videam, ne fallar" cet. Ernestum primum offenderunt *in quibus;* vir acutus quidem, sed saepe nimis properans nihil melius reperit, quam delere, quae viderentur corrupta. Nobis tamen in hac emendatione non est acquiescendum, nam procul dubio excogitari potest aptius quid.

In vocabulis *in quibus* latet *liquido*, cuius interpretamentum *aperte*, quomodo intrusum sit in textum, non est in occulto. In eadem §. »Ipsa chirographa omnia et quibus credidi, et ea, quibus fidem non habendam putavi, Laevo Cispio dabo perferenda." Legatur *omnia et ea, quibus credidi,* sicut iam Lambinus voluit. Cf. e. g. ad frat. II. ep. 1 c. 3 § 24; Phil. II. c. 36 § 91.

In epistola sequenti oratio male sana est et laborat in § 2: »Quod ad me perscripseras de re agraria, si consultus senatus esset, ut quisque honorificentissimam de te sententiam dixisset, *eam secutus essem, qui certe ego fuissem.*" Orationem pessime habitam esse, nemo fuit quin agnosceret. Ernestus: »*ita eam secutus essem.*" Quis non sentit ne sic quidem manum emendatricem orationem sanasse? Quid, quaeso, est, »*sententiam eius, qui honorificentissime de te dixisset, secutus essem, qui certe ego fuissem?* Perspicuum est corrigendum esse, *eam secutus esset,* nempe *senatus* cf. ep. 13.

Verba, quae aliis litteris distinguam in ep. 24 § 4 et ep. 28 § 3. et ep. 30 § 3 lectore sciolo, sed non Cicerone auctore gaudent. In epistola 24. legitur: »Ad hoc robur nostrorum exercituum sive Africanus exercitus, *qui est veteranus,* sive

Caesaris accessisset, aequo animo summam rempublicam in discrimen deduceremus," et in ep. 28: consules egregii: praeclarus D. Brutus: puer egregius *Caesar.*" Satis notum erat Ciceroni, qualis esset Africanus exercitus, et Trebonio, quem Cicero peteret vocabulo *pueri* ad Att. XIV. ep. 12 § 2, XVI. ep. 11 § 6, ep. 15 § 3, ad fam. XII. ep. 25 § 4. In ep. 30: Etsi dexterius cornu — — — impetu primo fugaverat legionem XXXV Antonii, ut amplius passus * ultra aciem, *quo loco steterat*, processerit," nemo defendet *quo loco steterat.*

Emblemata alia indicare pergam simulque corrigam ep. 32 § 3. Ibi nunc legimus: Quum quidem pransus, nudis pedibus, tunica soluta, manibus ad tergum reiectis, et illi misero quiritanti C. R. NATVS (quod alii codices omittunt) SVM responderet. Abi nunc, populi fidem implora." Non possum mirari satis, quod verba C. R. NATVS SVM usque ad hunc diem remanserunt in editionibus. Pervulgatum est, iis, qui iniustis suppliciis afficerentur in provinciis, statim in ore esse illud CIVIS ROMANVS SVM (Ῥωμαῖός εἰμι) ut significarent, se *provocare ad populum*, cf. e. g. Verr. V. § 147, 161, 162, 165, 166, 167, 169. Haec consuetudo exprimitur unico *quiritandi* verbo. Docet nos Varro L. L. VI. 7. 68: »*Quiritare* dicitur is, *qui Quiritium fidem clamans implorat*," qui usus etiam patet ex ipso Balbi responso: *populi fidem implora*, et illustratur Caesaris loco (de B. G. V. c. 7) et copia exemplorum, quae congessit Brissonius de Formulis Lib. VIII. pag. 718 et 719. Non addit Varro »clamans C. R. NATVS SVM," nam hoc quidem esset *ineptire*, non docte Romanis explicare verborum significationem. Neque Cicero docendus erat Pollioni quid esset *quiritare.* Ludi magistris pannis istis opus fuerit, nobis liceat istis carere. Non minus peccatum est in Lib. XII. ep. 10 § 1: »Nos de Dolabella quotidie, quae volumus; sed adhuc sine capite, *sine auctore*, rumore nuncio." Verba *sine auctore* adscripsit is, cui epistola sine capite egere videbatur interpretatione. *Epistola sine capite* idem dicit, quod *epistola sine auctore* i. e. ἐπιστολὴ ἀδέσποτος. Adhuc internecionem effugit vitium in ep. 1. extr. »Da operam, ut valeas. *Vale.*" Vide, an ei vocabulo *vale* vale dicere possis. Unum tantum interpolationis exemplum addam, quia aeque turpe et non minus manifestum est. Legitur Phil. V.

§ 34: »Quapropter, ne multa nobis quotidie decernenda sint: consulibus totam rempublicam permittendam censeo hisque committendum, ut rempublicam defendant, PROVIDEANTQUE *ne quid respublica detrimenti* ACCIPIAT." Persuasum mihi habeo ultima verba stare non posse bene intelligenti. Verba *provideant* pro *videant* et *accipiat* pro *capiat* satis demonstrant hoc loco sciolum quemdam titubasse. Certa est forma »*committere, ut Coss. rempublicam defendant*, quae non multum distat ab illo:" *videant Coss. ne quid respublica detrimenti capiat.* cf. Phil. VII. § 14, in Pis. c. 31 § 77; ad Att. II. ep. 1. § 8 et Briss. de Form. II. pag. 214. Fortasse haec verba, olim in margine a Vegetii aequali aut quodam aetatis posterioris adscripta, in textum sunt transposita.

Modo dicebam, me vitium exemturum e loco laudato ep. 32 § 3; quo nunc redeo. Balbi responsum hodie sic exhibetur ab editoribus: »Abi nunc, populi fidem implora." Nisi quidvis pro quovis dici posse credemus, illud *abi* formam mutare debet. Dicebant Romani aut in 2. persona *I nunc* aut in 3. aliquanto lenius *Eat nunc. Abi nunc* aut *abeat nunc* me legisse non memini. Fieri potest, ut vocc. *abi nunc* originem trahant a vocc. *at i nunc*, verum praestare videtur lectio: *I nunc, populi fidem implora;* quod acriter et mordaciter dictum est. Sic legimus Virg. Aen. 9 vs. 634.

I nunc et verbis virtutem illude superbis.

Lib. IV. vs. 381. I, sequere Italiam.

Iuv. 10 vs. 310. I nunc et iuvenis specie laetare tui. cf. porro Ovid. Met. 12. vs. 475; Iuv. 6. vs. 306; Prop. 3. 16 vs. 17. Liv. 8 c. 7 et 19. Sen. Quaest. Nat. I. c. 16 ad Hel. c. 6 et 10; Ep. 88. Curtius Lib. VIII. c. 1 extr. (I nunc ad Philippum et Parmenionem et Attalum). Sic habemus Suet. Ner. c. 35: *Eat* nunc, mater. Sen. cons. Helv. init. »*Eat nunc aliquis.* Sil. XI. vs. 392. *Eat improba Iuno.*

In epist. 34 § 3. Scribit Lepidus Ciceroni: »Memini et illa superiora, quae abs tua voluntate profecta sunt, ad meam dignitatem augendam et ornandam, quae perpetuo *animo fixa manebunt.* Abs te, mi Cicero, magnopere peto, si meam vitam et studium diligentissime superioribus temporibus in rep. administranda, *quae Lepido digna sunt*, perspecta habes, ut

paria aut eo ampliora reliquo tempore exspectes." Primum non necesse est, ut Lepido hexametri clausulam condonemus, si modo reponamus *fixa haerebunt,* quod fortasse in tali sententia unice verum est; tum vocc. *quae Lepido digna sunt* spuria esse iudico, nam si Lepidus hoc scripsisset, nunc, credo, legeremus *quae* ME *digna sunt.*

Neque omittendum est in ep. 24 § 5 malam interpunctionem esse positam. »Scis tu, mi Cicero, quod ad Caesaris amicitiam attinet, societatem mihi tecum esse communem — — —. § 6. Sed, quidquid tibi scribo, dolenter me hercule magis, quam inimice facio. Quod vivit Antonius hodie, quod Lepidus una est, quod exercitus habent non contemnendos, quod sperant, quod audent, id omne Caesari acceptum referre possunt." Sententia periit, nam illud *sed* sententiam sequentem cum superiore connectit, quae sic sane coniungi non potest. Quid multa? Verba *Quidquid* — *facio* in parenthesi sunt ponenda, et tum puncto deleto oratio continuanda verbis: *quod* vivit Antonius cet.

Valde speciosa est Bakii viri cl. emendatio in ep. 15 § 2. Profeci itaque per Laterensem internuntium: fidem mihi dedit cet. Rem acu tetigit senex ingeniosissimus interpungens: »Profeci. Itaque per Laterensem internuntium fidem mihi dedit." Eadem opera addi potest eiusdem pulcherrima correctio in libro *de* Div. I. § 46. »Hac ratione et Chrysippus et Diogenes Antipater utitur. Quid est igitur, cur dubitandum sit, quin sint ea, quae disputavi, verissima? Si ratio mecum facit, si eventa, si populi, si nationes, si Graeci, si barbari, si maiores etiam nostri, si summi philosophi, si poëtae, si sapientissimi viri, qui resp. constituerunt, qui urbes condiderunt, si denique hoc semper ita putatum est (nam haec verba recte post *condiderunt* ponenda esse censuit Hottingerus), an dum bestiae loquantur exspectamus? hominum consentiente auctoritate contenti non sumus?"

Cum argumentandi ratione non quadrare interpunctionem optime sensit Bakius.

Postquam enim Q. Cicero in praecedentibus conatus est variis exemplis demonstrare, apud *omnes* aeque valere divinationem, concludit his verbis: »Quid est igitur, cur dubitandum

sit, quin sint ea, quae disputavi, verissima?" et ut denuo proponat, cur omnis dubitatio eximenda sit, adiicit uno tenore: »si ratio mecum facit, si eventa," cet. Stultum esse in tanto consensu velle dissentire contendit Q. Cicero. Tum contrarii absurditatem exprimit dicens: »An dum bestiae loquantur, exspectamus, hominum consentiente auctoritate non contenti sumus?" Vox *an* tum posita est in obiectione, ut c. 36 § 79: »Quid igitur exspectamus? An dum in foro nobiscum dii immortales, dum in viis versentur, dum domi?" Illud *an* mirantis est in interrogatione, de quo vide Bakium in Schol. Hypom. IV. pag. 73. Cum viro sagacissimo locum sic constituamus: »Quid est igitur, — — — verissima, si ratio mecum facit — — — si hoc denique semper ita putatum est. An dum bestiae loquantur exspectamus, hominum consentiente auctoritate contenti non sumus?"

Sumam locos aliquot corrigendos ex Libro XI. Scribitur in epist. 1 § 3. »Quid ergo est, inquis, tui consilii? Dandus est locus fortunae: cedendum ex Italia, migrandum Rhodum aut aliquo terrarum *arbitror*." Omittendum est *arbitror*: si enim respondetur ad quaestionem: *Quid ergo?* aut *Quid ergo est?* plerumque non ponuntur verba supervacanea.

Negligentiam orationis concoquere non valeo in ep. 10. § 4. »Sed neque Caesari imperari potest, nec Caesar exercitui suo." Scriberet unusquisque nostrum *nec a Caesare*, quod cur Brutus non scripserit, quamquam fuisset scriptu facillimum, nemo facile dixerit.

In ep. 14 § 3: »Scripsisti autem ad me *iis*, quas Idibus Maiis dedisti, modo te accepisse a Planco literas, non recipi Antonium a Lepido." Quod in superioribus nullam fecit mentionem de epistolis aut aliis aut ipsius Bruti, sic absolute *iis* pro *iis litteris* admitti sana ratio prohibere videtur. Excidit voc. *literis*.

Nomen proprium male invectum est in ep. 15. »iucundum fuit, quod in summa occupatione tua *Planco* collegae mandasti, ut te mihi per literas excusaret" (cf. X. ep. 20 et XI. ep. 25); in Lib. XI. ep. 21 § 3, ubi ad Brutum scribens creditur scripsisse: »omni te, vir optime mihique carissime *Brute*, de me metu libero;" in ep. 13 § 3 abundat praenomen in

vocc. »Sibi cum *M.* Lepido convenire" et in Lib. X. ep. 13. Qui enim *M.* Antonium oppresserit. cf. XI. ep. 12.

In ep. 16 § 2: »Hoc cum populus Romanus meminit, me ipsum non meminisse turpissimum est." Ne Cicero semet ipse condemnet vitii, cuius nunc non erat reus, legendum est *esset.*

In ep. 21 § 2: »Quocirca Segulium negligamus, qui res novas quaerit, non quo veterem comederit — nullam enim habuit —, sed hanc ipsam *recentem novam* devorarit." Si semper opponuntur *vetus* et *recens*, locus non relinquitur vocabulo *novam.* Insuper reprehendo aliquid in fine: »Si quid erit occultius, et ut scribis, reconditum, meorum aliquem mittam, *quo fidelius ad te litterae perferantur.*" Scripserat Brutus (ep. 20 extr.): »Ad has literas statim mihi rescribe puerumque aliquem mitte, si quid reconditum magis erit meque scire opus esse putaris." Grammaticus, qui explicationem adiecit, non vidit, se Ciceronem facere pueriliter scribentem: Deleas *quo — perferantur.* cf. Nepos Alc. c. 10 § 1. Paus. c. 2. § 4.

Novam praebebit materiam liber XII. In ep. 2 § 2. »Intelligit enim populus Romanus tres esse consulares, qui, quia, quae de rep. bene senserint, libere *locuti sunt*, tuto in senatum venire non possint." Praestare puto *elocuti sint.*

In ep. 9 § 2. »Firmos omnino habemus exercitus, sed tamen, ut omnia, *ut spero*, prospere procedant, multum interest te venire." Glossam olent verba *ut spero.* Quid enim est *prospere procedere*, nisi *procedere, ut speramus?* Non multum differt haec emendatio a Bakiana in libro, ni fallor, de Emend. Cic. Or. ad M. Brut., qui verba Ciceronis Bruti § 56: »et seditione nunciata, ut erat *laena amictus*, ita venit in concionem," certissime ita emendavit, ut in posterum omissis vocc. *laena amictus*, illa verba Ciceroniano nitore sint ornata.

In ep. 22 § 3. »Ad d. XIII. Kal. Ian. senatus frequens mihi est assensus, tum de ceteris rebus magnis et necessariis, tum de provinciis ab iis, qui obtinerent, *retinendis*, neque cuiquam tradendis, nisi qui ex senatusconsulto successisset." Coll. ep. 25, ubi legitur: »Ego, mi Cornifici, quo die primum in spem libertatis ingressus sum, et cunctantibus cete-

ris a. d. XIII. Kal. Ian. fundamenta ieci reipub., eo ipso die providi multum, atque habui rationem dignitatis tuae. Mihi enim est assensus senatus de *obtinendis* provinciis," et Phil. XI. c. 12 § 31 et ad Fam. I. ep. 9 § 13, satis manifestum fit et sine ulla dubitatione affirmaverim in loco priori *retinendis* contraxisse labem et rescribendum *obtinendis*. Quid sit *retinere provinciam* ostendam ex ep. ad Fam. XV. ep. 5 § 2: »Senatum iudicare potius mansuetudine et innocentia imperatoris *provinciam*, quam vi militum aut benignitate deorum *retentam* atque conservatam esse."

Scilicet *conservare* eiusdem fere significationis esse atque *retinere* non potest latere.

Sequitur Liber XIII. in quo quaedam sunt corrigenda. Primum in ep. 39: »Cum familia Titurnia necessitudo mihi intercedit vetus: ex quibus reliquus est M. Titurnius Rufus, qui — mihi est tuendus." Familia *tota*, hoc uno excepto, exstincta erat; lege igitur *intercessit*. In fine: »Erit mihi vehementer gratum." Fert Ciceronis consuetudo, ut dicat: »*Erit* ID *mihi vehementer gratum*," quemadmodum Orellius bene in textum receperat, sed hoc iniuria aut incuria omittit Baiterus. Clausula integra est ep. 32, 35, 37, 67, 75, 78.

Multo etiam magis suspicionem mihi movet ep. 63 § 1: »Non putavi fieri posse, ut mihi verba deëssent: sed tamen in C. Laenio commendando *desunt*." Nam pugnant cum iis, quae statim subiiciuntur in § 2: »Sed vereor, ne iam superesse verba putes, quae dixeram defutura." Non tam negligenter, mihi crede, literas conscripsit Cicero, ut in fine epistolae brevissimae oblitus esset, quid scripsisset in initio. Leni medicina nobis opus est; nempe *desunt* mutandum in *deërunt*.

Epistola 64. rursus ostendit, quam prodiga interpretamentorum sit librariorum natio: »Summa *huius epistolae* haec est, ut ornes omnibus rebus Neronem, sicut instituisti, *atque fecisti*." Delenda esse *huius epistolae* constabit, si contulerimus ep. 53, ep. 75 et X. ep. 25. Neque sanus homo retinere cupiat *atque fecisti*.

In epistola 65. vitium tollendum est in his: »Sic enim velim existimes, *ex* tota tua provincia omnique isto imperio nihil esse, quod mihi gratius facere possis." Si Cicero Si-

lium propraetorem rogasset, ut aliquid in ipsius gratiam in alio loco quam in sua provincia faceret, salva esset lectio *ex* tota provincia. Nunc contra est et legendum videtur *in*, ut ostendit etiam ep. 79: »Hoc mihi gratius *in* ista provincia facere nihil potes."

Iterum interpolatorem tenemus in ep. 66. »A te hoc omni contentione peto, sic, ut maiore cura, maiore animi labore, petere non possim: ut ad ea, quae tua sponte *sine cuiusquam commendatione* faceres in hominem tantum et talem" cet. Vix monendum est insiticia esse *sine cuiusquam commendatione.* cf. e. g. XIII. ep. 18 § 1.

Magis haereo in § 79: »Eius filios dignissimos illo patre meosque necessarios, quos ego unice diligo, commendo tibi sic, ut maiore studio *nullos* possim." Saepe haec legens incido in emendationem *maiore studio nullo commendare possim*, ut legimus ep. 29 § 4; sed saepe etiam eo inclino, ut mutare velim *nullos* in *non.* Dupliciter enim enuntiat Cicero hanc quasi rogandi formulam.

Saepius, ut unusquisque nostrum, non addit obiectum secundo verbo *commendare;* sed raro fit etiam ut adiiciat obiectum numeri singularis, non tamen pluralis. Praeter locum laudatum copia est exemplorum v. c. XI. ep. 22, XII. ep. 24 et 27, XIII. ep. 17, 38; IX. ep. 13; ad Frat. I. c. 2 § 3 extr.

Datur igitur optio inter utramque constructionem; hodierna tamen a Cicerone abiudicanda. In Libro XIV. ep. 4 § 1: »*Ego* minus saepe do ad vos literas, quam possum, propterea quod, quum omnia mihi tempora sunt misera, tum vero quum aut scribo ad vos aut vestras lego."

Erunt fortasse, qui putent me fluctus excitare in simpulo, si dixero illud *ego* mihi vehementer displicere. Dicam tamen libere, quod sentio. Hic nulla causa subest, cur ponatur pronomen *ego* et in ipso literarum limine aeque Ciceroniana consuetudo respuit illud *ego*, ac consuetudo nostra.

Equidem legerem *eo* pro *ego* (de *eo* pro *ideo* ut nonnumquam *hoc* adeas Madv. G. L. § 291 A. 2), quamvis fere semper, si in primo membro sit *ideo*, *hoc*, in altero sequatur *quod*, *quia*, *quoniam*, nec recordor me umquam vidisse *propterea*, *quod.*

Vitium vulgare obsidet Lib. XV. ep. 2 § 6: »Quum admirarer, quid accidisset novi, dixit ad se *indicia manifestarum insidiarum* esse delata." Haud dubitanter corrigo *indicia manifesta insidiarum;* quod postulatur. cf. Cic. Brut. c. 80 § 277 et Curt. VII, c. 1. 2. Idem vitium inquinat Velleii Lib. II. c. 83, ubi est *indicia manifestarum rapinarum*. Quae Cortius ad illum l. attulit, nihil ad rem faciunt.

In ep. 3 § 2. »Mihi, ut in eiusmodi re tantoque bello, maximae curae est, ut, quae copiis et opibus tenere vix possumus, ea mansuetudine et continentia nostra, sociorum fidelitate *teneamus*." Non video, cur non obtemperatum sit Nonio, qui in voce *continens* habet *tueamur;* praesertim quum *tueor* idem propemodum valeat, quod *servo* et *teneo*. Sic loquitur v. c. Cicero in ep. 4: »Summa tua auctoritas fecit — — — ut magni mea interesse putarem, et res eas, quas gessissem, tibi notas esse, et non ignorari a te, qua aequitate et continentia *tuerer* socios, provinciamque administrarem. cf. et ep. 2 § 4.

Ep. 4 § 11. »Tu idem mihi supplicationem decrevisti togato, non, ut multis, rep. bene gesta, sed, ut nemini, rep. conservata."

Admonet me hic locus, ut Bakii emendationem confirmem in Pison. c. 3 § 6: »Mihi togato Senatus, non, ut multis, *bene gestae* sed, ut nemini, *conservatae* reipublicae, singulari genere supplicationis, deorum immortalium templa patefecit." Lambinus inseruit post *supplicationem* vocc. *testimonium dedit et*, ut videtur, ex Phil. II. § 2, et ad Att. II. ep. 1 § 6. Bakius autem (Schol. Hyp. IV. pag. 299): »Sed genitivos *gestae — conservatae reip.* nulla syntaxi defendi posse puto: neque enim probandum *supplicatio bene gestae reip.* et mutandos censeo in Ablativos." Locus laudatus pulchre corroborat quae per se erant in aprico. Sed insuper desidero in syntaxi verborum *singulari genere supplicationis* vocem *decreto* cf. etiam Phil. II. § 13.

In ep. 13 § 3 (fin.) legitur: »Dignas res esse honore et gratulatione cognoscis ex iis literis, quas ad te et collegam et Senatum *publice* misi." Facile paucis verbis vincam turpe emblema habendum esse voc. *publice*. Satis notum est, im-

peratores, qui honoris aliquid pro rebus gestis peterent, literas mittere laureatas ad Senatum. Quae petitio ut fieret firmior, conabantur imprimis sibi conciliare gratiam consulum ceterorumque hominum, qui in rep. pollerent, et ab his contendere, ut dignitatem tuerentur, neve ipsorum deëssent honori. Hoc consilio literas mittebant, in quibus agebant de rebus gestis, antequam ipsae literae laureatae Romam perferebantur. Huius rei exemplum habemus ep. 4 h. l.

Aliud exemplum se offert in Lib. X. ep. 12 § 2: »Paulo post idem mihi [Munatius] (sic) eas literas legendas dedit, quas ipsi miseras et eas, quas *publice.*" His de causis istud *publice* tollatur, quod, etiamsi non ageretur de diversis literis, frigide abundaret. cf. et ep. 3 et ep. 9.

Quum plura exempla corruptelarum omne genus possem proferre, nunc quidem ea indicare supersedeo et finem faciam in uno et altero loco ex poëtis Latinis.

Peerlkampius in egregia editione satis habuit ostendisse vitium metricum reliquitque expediendum in Virg. Aen. II. vs. 2.

Quamquam animus meminisse horret, luctuque refugit.

Idem cogitavit poëta, quod Ovidius in Metam. XII. vs. 543.

Tristis ad haec Pylius: »Quid me meminisse malorum
Cogis, et obductos annis *rescindere luctus.*"

et Trist. I. 1 vs. 103. »ne MOTA *resaeviat* ira." Sic ipse canit (Lib. IV. vs. 531).

Ingeminant curae: rursusque *resurgens*
Saevit amor, magnoque irarum fluctuat aestu.

Satis placet restituere:

Quamquam animus meminisse horret *luctusque resurgit.*

In iocosa parte Ovidii Met. XIII. vs. 834, ubi Cyclops flagrans amore Galateam alloquitur, inter alia lectu dignissima haec dicit:

»Inveni geminos (catulos ursae), *qui tecum ludere possint.*"

Quis non statim sibi in mentem revocat lepidissimum illud Catulli carmen (II), quod inscribitur *Ad Lesbiae passerem.*

Passer, deliciae meae puellae,
Quicum lūdere, quem in sinu tenere, cet.

et addit continuo locum simillimum ex Plaut. Capt. Act. V. sc. IV. vs. 5.

Nam ubi illo adveni, quasi patriciis pueris aut monedulae,
Aut anates, aut coturnices dantur, *quicum lusitent.*

Ex quo loco praeterea patet *quicum* pro *quibuscum* non abhorrere a sermone Latino, neque haec poterit esse causa, cur recusemus emendare in Ovidio, quod convenit illi aetati, nempe:

»Inveni geminos, *quicum tu* ludere *possis.*"

Nam non credibile est Ovidium *metri* causa aut neglexisse pulchri sensum, aut noluisse uti forma antiquiori, licet aurea aetate *quicum* pro *quibuscum* perrare dictum sit.

In eodem libro vs. 61. Aiax de Ulysse, Palamedis caedis auctore, ad Graecos inter alia dicit:

Ergo aut exsilio vires subduxit Achivis
Aut nece.

Pulchrior mihi videtur sententia:

Ergo aut exsilio vires subduxit, Achivi,
Aut nece.

Et sic solet Ovidius vocativum in sexto pede ponere cf. vs. 13, 29, 88, 127, 136, 445 et alibi.

Finem faciam in loco Catulliano Carm. 21 init.

Aureli, pater esuritionum,
Non *harum* modo, sed quot aut fuerunt,
Aut *sunt*, aut aliis erunt in annis.

Pronomine *harum* indicari esuritiones, *quae nunc sunt*, unusquisque intelligit. Non igitur retinenda est lectio vulgata; neque opus tamen est notam loquendi formulam de rebus hominibusque incomparabilibus aliunde illustrare; Catullus nos ipse docebit. Carmen 24 incipit ab his:

O, qui flosculus es Iuventiorum,
Non *horum* modo, sed quot aut fuerunt,
Aut posthac aliis erunt in annis.

et carmen 49:

Disertissime Romuli nepotum,
Quot sunt, quotque fuere, Marce Tulli,
quotque post aliis erunt in annis.

In carmine primo igitur in versu tertio restituendum arbitror:

Aut *posthac* aliis erunt in annis.

Lugduni-Batavorum m. Ian. a. 1858.

H. A. KLEYN.

MISCELLANEA CRITICA.

Catulli locus recte, ut mihi quidem videtur, emendatus:

Aureli, pater esuritionum,
non *harum* modo, sed quot aut fuerunt,
aut *posthac* aliis erunt in annis.

et alter, qui sine labe ad nos pervenit:

O, qui flosculus es Iuventiorum,
non *horum* modo, sed quot aut fuerunt, cet.

commode adhiberi possunt ad restituendam veram lectionem disertissimi Romuli nepotum in Verr. I. I. 1. »Omnium sermone percrebuit his iudiciis *quae nunc sint* pecuniosum hominem quamvis sit nocens neminem posse damnari." Utrum *sint* an *sunt* verius sit docti homines dissident. Mihi utro modo scribatur perinde est, modo illa verba illuc redeant unde male pedem intulerunt. Cicero enim sic scripserat: »*his iudiciis* pecuniosum hominem — neminem posse damnari." quemadmodum Philippus Consul in concione dixit: »Videndum sibi aliud esse consilium, *illo senatu* se remp. gerere non posse." de Orat. III. I. 1, in cuius loci vicinia quod nuperrime Bakius emendavit: »ut saepe inter homines sapientissimos constare *audivi*," pro librorum lectione *constare vidi*, Plauto prodesse proderit, qui creditur dixisse in Menaechmis vs. 48:

Propterea illius nomen memini facilius,
quia illum clamore *vidi* flagitarier.

sed, si ego Plautum et Plauti dictionem bene novi, non sic sed *clamore* audivi *flagitarier* dixit, ut homines omnes et olim et nunc solemus in tali re dicere.

Quod hodie in Cicerone legitur *his iudiciis*, *quae nunc sint*, istiusmodi est ac si in Catulli libris esset scriptum:

non harum modo, *quae nunc sunt*, sed quot aut fuerunt.